
Eindniveau
Associate degree

Uitgave: juli 2013

Versie 1

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Verantwoording	2
1 Inleiding	3
2 Noodzaak tot het formuleren van het eindniveau Ad	4
3 De Ad'er – een beeldschets	6
4 De kaders	7
4.1 Dublin Descriptoren	7
4.2 European Qualifications Framework (EQF)	8
4.3 Netherlands Qualifications Framework (NLQF)	8
4.4 Commissies Franssen en Dunnewijk	9
4.5 Overeenkomsten tussen de modellen	9
4.6 Onderscheid tussen niveaus	10
5 Descriptoren voor de Ad – gerealiseerd niveau	12
6 Onderzoekende houding	16
7 Afsluitende onderwijseenheid	17
Bijlage A: Leden themagroep kwaliteitszorg Landelijk Netwerk Ad	18
Bijlage B: Beoordelingskaders hbo: Ad en Bachelor	19

Verantwoording

Dit document is opgesteld binnen de themagroep Kwaliteitszorg van het Landelijk Netwerk Ad. Voor vragen en nadere informatie kunt u terecht bij het Leido door het sturen van een e-mail naar info@leido.nl.

Mocht er binnen uw organisatie behoefte zijn aan inhoudelijke toelichting op het stuk bijvoorbeeld door middel van een bijeenkomst hierover met een van de experts van de themagroep, kunt u dit verzoek eveneens aan het Leido voorleggen.

1 Inleiding

Het Associate degree-niveau is op basis van pilots in 2006 opgenomen in het Nederlandse onderwijssysteem. Dit systeem is onder meer opgebouwd uit leerlijnen die doorlopen vanuit het voortgezet onderwijs (vo) en het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) naar het hoger beroeps-onderwijs (hbo). Binnen het hbo is er een niveau bijgekomen: de Associate degree. Vanaf 1 september 2013 zal de Ad volledig zijn verankerd in de wet voor het hoger onderwijs.

Sinds de invoering van de BaMa-structuur aan het begin deze eeuw zijn er binnen het wo en hbo Bachelor- en Master-diploma's waardoor internationale vergelijkingen in het onderwijs makkelijker zijn dan voorheen. In de VS, Canada, Australië, Japan en een aantal andere landen wordt daarnaast al langer gewerkt met de Ad als 'Short (Cycle) Higher Education (SCHE)' en heeft het onderliggende programma in de doorlopende leerlijn een plek binnen dan wel naast de (professionele) Bachelor. In Nederland is de Associate degree een niveau dat nadrukkelijk is gekoppeld aan de Bachelor, waarbij het als niveau 5 in het nationale raamwerk, the Netherlands Qualifications Framework (NLQF) is gepositioneerd tussen mbo-4 (niveau 4) en hbo-Bachelor (niveau 6). De vraag die in dit document behandeld wordt, is in het verlengde daarvan: 'Wat is onderscheidend aan het Ad-niveau?'

Het WO in ons land kent naast de twee niveaus Bachelor en Master geen SCHE, dus geen Ad. Juist door de sterke gerichtheid van de Ad op de arbeidsmarkt en door de mogelijkheid om het onderliggende programma een plek te geven in de professionele leerlijnen van het Nederlandse binaire systeem voor het hoger onderwijs verwerft deze graad zich een goed gepositioneerde plek binnen het hbo.

Resultaat

Met deze definiëring krijgt de Associate degree een sterke profilering ten opzichte van de bijbehorende Bachelor. Een Associate degree biedt namelijk meer dan een programma dat vooraf gaat aan een zgn. resterend programma om de Bachelor af te ronden. De gemeenschappelijke definiëring van het eindniveau borgt tevens de kwaliteit van de onderliggende curricula. Het geeft bovendien een kader voor het formuleren van de criteria van het afstuderen en zet daarmee de norm voor studenten, docenten, het werkveld en andere doelgroepen van de Ad en dus het hbo.

Werkwijze

Binnen de themagroep Kwaliteitszorg van het Landelijk Netwerk Ad¹, van start gegaan in het najaar van 2012, bleek behoefte aan een beschrijving van het Ad-eindniveau. Er is vervolgens uit het midden van de themagroep een projectgroep ingesteld, die hiermee aan de slag is gegaan. De werkzaamheden van de projectgroep leunen op de ervaringen die binnen hogescholen met de Ad en de kwaliteitszorg is en wordt opgedaan.

Leeswijzer

Als eerste wordt de visie gegeven op de Ad-student. Een beknopte typering van de Ad'er wordt weergegeven waarna deze wordt uitgewerkt naar de verschillende competenties en indicatoren. Voor een beschrijving van het eindniveau wordt gebruik gemaakt van de bestaande kaders zoals de Dublin Descriptoren voor de Short Cycle Higher Education (SCHE), het European Qualifications Framework (EQF) en daarvan afgeleid de Nederlandse variant, het NLQF, waarvan de niet-formele kwalificaties door het Nationale Coördinatie Punt (NCP) worden ingeschaald. Tot slot wordt het eindniveau uitgewerkt naar onderzoekende houding, om een antwoord te geven op de vraag hoe Ad zich verhoudt tot de competentie 'onderzoek' in de hbo-Bachelor.

¹ Zie bijlage A voor de hogescholen en organisaties die in de themagroep participeren.

2 Noodzaak tot het formuleren van het eindniveau Ad

Het eindniveau van een Associate degree-programma is in abstracte termen te beschrijven, maar niet concreet te maken voor alle opleidingen in één algemeen geldende omschrijving. Daarmee zou de verscheidenheid van onze Ad's te kort worden gedaan - en deze kan op deze wijze juist worden benadrukt.

Een beschrijving van het Ad-niveau staat naast het competentie-raamwerk dat een opleiding maakt in overleg met het werkveld en collega-opleidingen. Het competentie-raamwerk geeft informatie over de inhoud van de opleiding. De beschrijving van het Ad-eindniveau vormt de meetlat waarlangs het niveau getoetst kan worden.

Een beschrijving van Ad-niveau moet aan verschillende criteria voldoen. Het moet daarmee herkenbaar zijn voor het werkveld, passen binnen de kaders vanuit de overheid en werkbaar voor een docententeam.

Het werkveld geeft advies aan opleidingen over het profiel en de kleur van het curriculum. Daarmee wordt ook advies gegeven over het gewenste niveau dat deze Ad-student minimaal moet hebben om in het werkveld te kunnen functioneren. Het gaat dan om mate van zelfstandigheid, kritisch kunnen denken, complexiteit van een opdracht die een afgestudeerde aan kan en de verantwoordelijkheid die hij al kan nemen als beginnend beroepsbeoefenaar.

Naast bovenstaande wensen vanuit het werkveld omtrent het niveau van de student, worden er ook normen vanuit de overheid gesteld. Een diploma of certificaat heeft een betekenis en staat daarmee voor een niveau dat de student heeft bereikt. Het is aan de instituten zelf om dit niveau te waarborgen. Het niveau voor het Hoger Onderwijs is vastgelegd in de Dublin² Descriptoren. Deze descriptoren worden door veel Bacheloropleidingen gebruikt om het hbo-niveau te benoemen. Voor de Ad's zijn de Dublin Descriptoren Short Cycle beschreven.

Om internationaal onderwijssystemen met elkaar te kunnen vergelijken zijn er afspraken gemaakt over de normen die aan het niveau worden gesteld. Deze zijn vastgelegd in het Europees kwalificatieraamwerk³, het EQF, en ze zijn vervolgens naar een Nederlandse standaard vertaald in het NLQF. Dit raamwerk geeft ook richtlijnen voor een opleiding wat betreft het niveau.

Naast de vraag vanuit het werkveld en de overheid is het voor het docententeam van de Ad-opleiding noodzaak om een niveau-aanduiding te hanteren. Met deze meetlat kan een docententeam de studenten beoordelen. Hoe duidelijker dit niveau omschreven is, hoe gemakkelijker het is om te beoordelen. Een gemeenschappelijke taal in een opleiding over het eindniveau, helpt om eenduidigheid te krijgen bij de beoordeling. Eenduidigheid tussen de beoordelaars verhoogt de betrouwbaarheid van de beoordeling. Een beschrijving van het eindniveau draagt daarmee bij aan de borging van de kwaliteit.

Een duidelijke niveau-omschrijving draagt bij aan de waarde die het diploma heeft. Een student krijgt immers dat diploma pas, als hij aan het niveau heeft voldaan. Daarmee wordt de geloofwaardigheid van het diploma verhoogd⁴.

Vragen die worden beantwoord in dit document, zijn:

“Wat kun je nu van een Associate degree verwachten?”

“Ongeacht welk specifiek profiel deze student heeft gekozen, wat is het minimum aan eisen die je aan hem kunt stellen?”

² Dublin Descriptoren, zie www.nvao.net/page/downloads/Dublin_Descriptoren.pdf

³ Adviescommissie NLQF-EQF (2011) Introductie van het Nederlands Kwalificatiekader NLQF in nationaal en Europees perspectief. www.nlqf.nl

⁴ Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs. Commissie Fransen. *Prikkelen, presteren profileren. Eindrapport*. september 2001

Het is aan de opleidingen om dit niveau te borgen. Zij geven het certificaat uit en zeggen daarmee: Deze student is een beginnend beroepsbeoefenaar in deze context op Ad-niveau.

Het is daarmee aan de opleidingen zelf om het eigen beroepsprofiel in het curriculum te vertalen zodat de afgestudeerde student werkelijk in de praktijk kan functioneren, volgens verwachting. Het zijn de opleidingen met een Ad die een standaard neerzetten ten aanzien van het niveau waaraan een Associate degree moet voldoen om zo de kwaliteit te waarborgen van het diploma dat afgegeven wordt.

In dit document worden de abstracte kaders voor de Ad vastgelegd. Het is aan de opleidingen om dit te vertalen naar het eigen beroepsprofiel en hier een specifieke kleur aan te geven – en de Ad nog waardeerbaar te maken dan deze nu al is.

3 De Ad'er – een beeldschets

Voordat de competenties van een Associate degree-afgestudeerde op een rij worden gezet, wordt eerst de Ad-afgestudeerde getypeerd door middel van een beeldschets. Een beeld zegt vaak meer dan tot in detail uitgewerkte indicatoren. Een beeldschets geeft in een oogopslag de essentie weer, waarna een uitwerking in indicatoren helpt bij het specifiek maken van dit beeld.

De volgende schets geeft het beeld van de afgestudeerde Ad'er.

Een Associate degree afgestudeerde:

- staat met zijn voeten in de praktijk
- bewaart met zijn hoofd het overzicht
- verbindt mensen en middelen, en
- koppelt daarmee denken aan doen.

In deze typering van de Ad'er komt het spreekwoordelijke hoofd, hart en handen terug. Hier vertaald naar voeten, hoofd en verbinding. Het is een veelgebruikte beeldspraak om te benadrukken dat integratie tussen doen, denken en voelen meer oplevert dan alleen doen, alleen denken of alleen voelen.

Een Ad'er kent de regels en de procedures die gelden in zijn functie, 'het doen'. Wanneer de omgeving verandert en de vraag of het probleem ambiguer wordt, kan de Ad'er deze regels en procedures flexibel inzetten om aan deze verandering tegemoet te komen. Hij kan daarmee de niet-routinematige problemen aan.

Op strategisch niveau wordt de visie bepaald en de richting die de organisatie in gaat. Op operationeel niveau wordt naar deze visie gehandeld. De Ad'er kan deze visie vertalen naar het handelen. De Ad'er is zelf ook bekend met de operationele taken en kan daarmee de verbinding leggen naar het strategisch niveau.

Dit betekent dat een typische Ad'er werkt op het tactische⁵ niveau, hij⁶ is de schakel tussen strategie en operatie, tussen denken en doen. Hij kent ook de taal van de strateeg en van de uitvoerder, en kan deze met elkaar verbinden.

Bovenstaande leidt tot de volgende omschrijving.

Een Ad'er is de beginnend beroepsbeoefenaar:

- die op tactisch niveau denkt en werkt,
- waarbij hij de verbinding legt,
- tussen operatie en strategie,
- binnen en buiten de organisatie.

Een Ad'er is de beginnend beroepsbeoefenaar die op tactisch niveau werkt, waarbij hij de verbinding legt tussen operatie en strategie en binnen en buiten de organisatie.

⁵ Afhankelijk van de complexiteit van een organisatie zal een Ad'er meer of minder op tactisch of operationeel niveau werken.

⁶ Waar hij staat kan ook zij worden gelezen, in verband met de leesbaarheid voor de tekst is voor één woord gekozen.

4 Kaders

De Ad is een niveau binnen het hbo maar heeft andere, onderscheidende eindkwalificaties dan de Bachelor. Om de generieke eindkwalificaties van Associate degrees te beschrijven, is in kaart gebracht welke niveaubeschrijvingen er gehanteerd worden.

Verschillende kaders zijn geïnventariseerd en met elkaar vergeleken.

- Dublin descriptoren Short Cycle Higher Education (SCHE)
- European Qualifications Framework (EQF) en de daarop gebaseerde Nederlandse uitwerking (NLQF)
- Uitwerking van het eindniveau MBO-4 gepubliceerd door de MBO-raad
- NVAO accreditatiekaders
- Toetskader voor het Bachelorniveau van de commissie Dunnewijk⁷ en het rapport van de commissie Franssen
- Zelcom model van Saxion Hogeschool⁸.

In de volgende paragrafen worden deze kaders kort uiteengezet, waarna beargumenteerd wordt welke keuzes worden gemaakt met betrekking tot het hanteren van kaders voor het Ad-eindniveau.

4.1 Dublin Descriptoren

In de afgelopen jaren hebben 47 landen besloten zich - op termijn - te conformeren aan de afspraken die gelden voor de 'European Higher Education Area', inclusief een Kwalificatieraamwerk voor het Hoger Onderwijs. Deze afspraken vloeien voort uit het Bologna Proces. Binnen dit raamwerk worden de algemeen aanvaarde Dublin descriptoren gebruikt bij de bepaling van het eindniveau van de verschillende opleidingen in het Hoger Onderwijs. De Associate degree, als SCHE beschreven in het raamwerk sinds 2005, kent z'n eigen *Dublin descriptoren*.

In het accreditatiekader Associate degree dat door de NVAO is gepubliceerd in 2008⁹ worden deze formeel beschreven. In de volgende tabel, zijn ze weergegeven.

Dublin Descriptoren Short Cycle	
Kennis en inzicht	Heeft aantoonbare kennis en inzicht van een vakgebied waarbij wordt voortgebouwd op algemeen voortgezet onderwijs, functioneert doorgaans op het niveau van gevorderde leerboeken, heeft een kennisondergrond voor een beroepenveld of een beroep, voor persoonlijke ontwikkeling en voor verdere studie om de eerste cyclus (Bachelor) af te ronden.
Toepassen kennis en inzicht	Is in staat om kennis en inzicht in beroepsmatige contexten toe te passen.
Oordeelsvorming	Heeft de vaardigheid om gegevens te identificeren en te gebruiken, ten einde een respons te bepalen met betrekking tot duidelijk gedefinieerde, concrete en abstracte problemen.
Communicatie	Kan communiceren met gelijken, leidinggevenden en cliënten over begrip, vaardigheden en werkzaamheden.
Leervaardigheden	Bezit de leervaardigheden om een vervolgopleiding die een zeker mate van autonomie vraagt, aan te gaan.

⁷ Dunnewijk. (2011). Rapport van bevindingen NVAO-commissie Onderzoek Hogeschool Inholland

⁸ Saxion, (2011). Afdeling onderwijs en kwaliteitszorg. Handleiding HBO-niveau. Handleiding voor het onderzoeken, realiseren en verantwoorden van het HBO-niveau. Versie 1.1

⁹ Accreditatiekader bestaande opleidingen hoger onderwijs [hbo-Bachelor]: uitwerking voor Associate degree-programma's tijdens de pilotfase. NVAO, 11 februari 2008.

4.2 European Qualifications Framework (EQF)

In Europa bestaan verschillende onderwijssystemen. Om een internationale vergelijking mogelijk te maken is het EQF voor een Leven Lang Leren in 2008 vastgesteld en kent een achttal niveaus om daarmee het gehele onderwijssysteem te kunnen afdekken.

Het EQF bouwt voor de hoogste niveaus (6 tot en met 8) voort op de Dublin Descriptoren.

Het EQF is vernieuwend omdat het niveau wordt beschreven in termen van Learning Outcomes. Dit betekent dat de formulering de leerresultaten beschrijven en niet de onderwijsinhoud en de onderwijsvorm.

Elk land heeft zijn eigen vertaling gemaakt van dit EQF. Voor Nederland betekent dit dat een commissie het NLQF heeft opgesteld waarna de overheid het Nationaal Coördinatie Punt (NCP) heeft ingesteld om alle niet-formele kwalificaties (dus niet lopend via de NVAO voor de niveaus 6 tot en met 8) in te schalen.

4.3 Netherlands Qualifications Framework (NLQF)

Het NLQF kent net als het EQF een achttal niveaus (zie www.nlqf.nl). In het Nederlandse raamwerk worden de leerresultaten beschreven in termen van kennis, vaardigheden, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid, alle binnen een vastgestelde context.¹⁰ Het NLQF is vastgesteld door de overheid in 2011.

Het NLQF positioneert de Associate degree (Ad) op niveau 5. De context van niveau 5 is een onbekende en wisselende leef- en werkomgeving, ook internationaal. Ter vergelijking; de context voor niveau 4 is een *herkenbare* wisselende leef- en werkomgeving, ook internationaal. In niveau 6, het Bachelorniveau, blijft de context even complex als in niveau 5. Het verschil uit zich meer in het dragen van verantwoordelijkheid en het zelfstandig werken, dit is terug te zien in de laatste kolom van de tabellen.

Het NLQF, niveau 5		
Context		Een onbekende, wisselende leef- en werkomgeving, ook internationaal
Kennis		Bezit ruime, verdiepte of gespecialiseerde kennis van een beroep en kennisdomein. Bezit gedetailleerde kennis van enkele beroep en kennisdomeinen, Begrip van een bepaalde reeks van basistheorieën , principes en concepten. Bezit bepaalde kennis en begrip van enkele belangrijke actuele onderwerpen en specialismen gerelateerd aan het beroep en kennisdomein.
Vaardigheden	Toepassen van kennis	Reproduceert en analyseert de kennis en past deze toe, ook in andere contexten , om een antwoord te geven op problemen die gerelateerd zijn aan een beroep en kennisdomein. Gebruikt procedures flexibel en inventief. Signaleert beperkingen van bestaande kennis in de beroepspraktijk en in het kennisdomein en onderneemt actie. Analyseert complexe (beroeps)taken en voert deze uit.
	Probleem oplossende vaardigheden	Onderkent en analyseert complexe problemen in de beroepspraktijk en in het kennisdomein en lost deze op creatieve wijze op door gegevens te identificeren en te gebruiken
	Leer- en ontwikkel vaardigheden	Ontwikkelt zich door reflectie en beoordeling van eigen (leer)resultaten

¹⁰ Advies NLQF2011 Cinop - begrippenkader pagina 3

	Informatie vaardigheden	Verkrijgt, verwerkt, combineert en analyseert brede, verdiepte en gedetailleerde informatie over beperkte reeks van basis theorieën, principes en concepten, van en gerelateerd aan een beroep en kennisdomein evenals beperkte informatie over enkele belangrijke actuele onderwerpen en specialismen, gerelateerd aan het beroep en kennisdomein en geeft deze informatie weer.
	Communicatie vaardigheden	Communiqueert doelgericht op basis van in de context en de beroepspraktijk geldende conventies met gelijken, leidinggevenden en cliënten
Verantwoordelijkheid en zelfstandigheid		Werkt samen met gelijken, leidinggevenden en cliënten. Draagt verantwoordelijkheid voor resultaten van eigen activiteiten, werk en studie. Draagt gedeelde verantwoordelijkheid voor het resultaat aan activiteiten en werk van anderen en voor het aansturen van processen

4.4 De Commissies Franssen en Dunnewijk

De commissie Franssen kwam in 2001 met het rapport Prikkel, Presteren, Profileren, in het kader van accreditatie in het hoger onderwijs. In dit rapport worden voor het Bachelorniveau de volgende tien kwalificaties benoemd:

1. brede professionalisering
2. multidisciplinaire integratie
3. (wetenschappelijke) toepassing
4. transfer en brede inzetbaarheid
5. creativiteit en complexiteit in handelen
6. probleemgericht werken
7. methodisch en reflectief denken en handelen
8. sociaalcommunicatieve bekwaamheid
9. basiskwalificering voor managementfuncties
10. besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Net als bij de Dublin descriptoren en de NLQF-descriptoren wordt in deze uitwerkingen de nadruk gelegd op het toepassen en verwerven van kennis, professionaliteit, methodisch kunnen werken, zowel op een vraagstuk als analytisch reflectief naar het eigen handelen en maatschappij en communicatie.

De commissie Dunnewijk heeft naar aanleiding van de bevindingen van de NVAO-Commissie Onderzoek Hogeschool Inholland een eigen beoordelingskader ontworpen en toegepast op afstudeerwerken. De criteria die zij gebruiken, zijn de volgende:

1. theoretische vorming/ onderbouw
2. overzicht en inzicht
3. reflectie
4. creativiteit / vermogen tot conceptualisering
5. vermogen om helder te communiceren
6. vermogen om efficiënt en resultaatgericht te werken.

Kennis en het toepassen daarvan, communicatie en kunnen plannen en reflecteren zijn ook in deze uitwerking terug te vinden. De probleemoplossing is hier minder expliciet genoemd en is terug te vinden onder 'creativiteit en conceptualisering'.

4.5 De overeenkomsten tussen de modellen

De Dublin descriptoren, het Nederlands Kwalificatie raamwerk (NLQF), de kernkwalificaties van de commissie Franssen en de uitwerking van de commissie Dunnewijk zijn met elkaar vergeleken. De eerste twee kaders zijn expliciet uitgewerkt naar het Associate degree niveau, de laatste twee zijn beschrijvingen voor het hbo-Bachelorniveau.

Het EXPHO¹¹ heeft voor het Bachelorniveau deze modellen naast elkaar gezet en gezocht naar de gemeenschappelijkheid. Het resultaat is op te vatten als een 'metamodel': het bevat alle criteria die we in de doorsnede van de bovenstaande modellen tegenkomen¹².

1. Kennisniveau
2. Methodisch werken
3. Professioneel handelen
4. Communicatie.

De bruikbaarheid wordt verder bepaald door de herkenbaarheid en de mate van detaillering. Het moet een helder beeld schetsen van het Ad-niveau en voldoende handvatten bieden voor de beoordeling van afstudeerwerk door docenten. Dit model is desgewenst af te beelden op het kader van een specifieke hogeschool en kan verder gespecificeerd worden door bijvoorbeeld rubrics toe te passen.

4.6 Onderscheid tussen niveaus

In bovenstaande modellen is getracht een onderscheid te maken tussen het mbo-4 niveau, het Ad-niveau en het Bachelorniveau. De onderscheidende principes die het meeste worden toegepast zijn:

1. Toename in complexiteit van de omgeving
2. Toename in breedte en diepte van de kennis en vaardigheden
3. Toename in het nemen van verantwoordelijkheid en zelfstandig functioneren.

In de discussie over dit kader werd benoemd dat van een mbo'er wordt verwacht wordt dat hij procedures kan volgen, een Ad'er het principe erachter kan zien, een Bachelor principes kan combineren.

Zo ook met de mate van zelfstandigheid. Een mbo'er heeft meer instructie nodig, terwijl een afgestudeerde Bachelorstudent een probleem geheel zelfstandig kan oppakken.

In het mbo is met het plan 'Focus op vakmanschap'¹³ dat door het ministerie van OCW is neergelegd, een actieplan gemaakt tot het versterken van vakmanschap in het mbo. Het Ad is een logisch vervolg van het mbo, waarin vakmanschap wordt versterkt en verbreed door te werken aan hbo-competenties. Het verder ontwikkelen van oordeelsvorming en zelfstandigheid zijn hierin belangrijk. Op deze manier kan een mbo'er zich ontwikkelen tot een Ad'er, een vernieuwer en verbinder in zijn vakgebied.

Complexiteit en zelfstandigheid

De Saxion Hogeschool heeft een model ontwikkeld waarbij de nadruk ligt op twee variabelen: zelfstandigheid en complexiteit. Het gaat hierbij om de mate waarin meer zelfstandigheid van de student wordt gevraagd en de mate van complexiteit van de omgeving. Deze bepalen het niveau van de opdracht. Dit model kan gebruikt worden voor het afstuderen, waarbij een opdracht wordt getoetst door de opleiding.

De variabelen 'complexiteit' en 'zelfstandigheid' zijn een leidraad om de context in kader te brengen. Wanneer de context duidelijk is, kan de student zich vervolgens meten op de vier deelgebieden. Het niveau wordt bepaald door de mate van zelfstandigheid en complexiteit in de opdracht die de student heeft. Wat de student vervolgens doet is onderverdeeld in vier deelgebieden: kennisniveau, methodisch werken, professioneel handelen en communicatie.

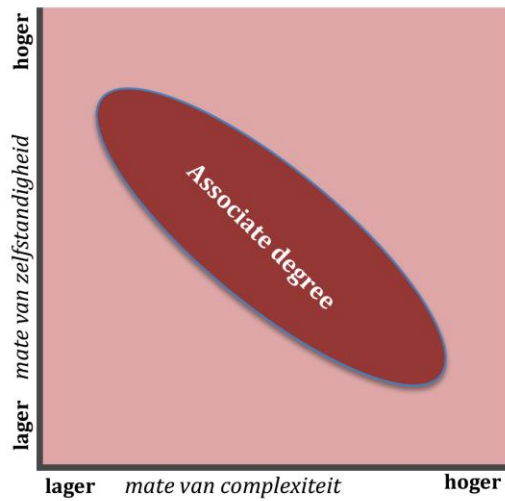
¹¹ Wiersma, M. (2011), Het niveau van afstudeerwerk: een beoordelingskader voor een hbo-bachelor. *Expertise, praktische visieblad voor hoger onderwijs*, jaargang 5/9.

¹² Een vergelijking van de modellen treft u aan op de site van EXPHO: <http://www.expho.nl/Dossier-Kwaliteit.php>

¹³ Actieplan mbo Focus op vakmanschap 2011 – 2015 <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/02/16/actieplan-mbo-focus-op-vakmanschap-2011-2015.html>

Het niveau van de Associate degree is een combinatie van de mate van zelfstandigheid die de student heeft in een opdracht in de praktijk en de mate van complexiteit die de praktijkopdracht heeft. De combinatie kan zich in verschillende vormen voordoen, zoals:

- de mate van complexiteit en zelfstandigheid zijn allebei gemiddeld
- de mate van complexiteit is hoog en de student wordt stap voor stap begeleid als er in een bepaalde situatie alleen maar sprake kan zijn van een lage mate van zelfstandigheid.
- de student krijgt een grote verantwoordelijkheid en werkt tegelijkertijd sterk zelfstandig in een relatief eenvoudige omgeving.

5 Descriptoren voor Associate degree – gerealiseerd niveau

In dit hoofdstuk wordt de Ad getypeerd op basis van vier categorieën die zijn aangetroffen in de meeste beoordelingskaders:

- Kennisniveau
- Methodisch werken
- Professioneel handelen
- Communicatie.

Op elk onderdeel worden descriptoren gegeven die het te realiseren niveau vastleggen. Om het kader bruikbaar te maken voor de docent die een oordeel moet vellen en onderbouwen, zijn indicatoren toegevoegd. Die geven meer in detail weer waaruit blijkt dat aan de descriptor is voldaan. Wie liever werkt met een specifiek beoordelingskader, bijvoorbeeld de Dublin descriptoren, kan het onderstaande daar in passen. De indicatoren blijven dan functioneel als handreiking voor de docent (en de student!).

Voor alle duidelijkheid: Het gaat hier om een algemene niveaubeschrijving. Voor elke opleiding zijn ook specifieke competenties te noemen, vaak landelijk vastgelegd in 'profielen'. De studenten moeten naast de beoordeling van het gerealiseerde niveau ook beoordeeld worden op de mate waarin deze competenties verworven zijn. Het beroepsprofiel biedt daarvoor aanknopingspunten.

Het eerste deelgebied is het kennisniveau. In het kennisniveau is verwerkt: toepassing van kennis en het verwerven van kennis. In vergelijking met de Bachelor is het kennisniveau meer gericht dan breed en beperkt zich tot de standaardliteratuur in plaats van artikelen die op een hoger, breder en/of gevarieerder niveau kunnen worden geplaatst. Dat is uitgewerkt in de onderstaande descriptoren (waarin ook het 'toepassen van kennis en inzicht' uit de Dublin descriptoren is betrokken).

Descriptoren Kennisniveau Ad

- *Gerichte professionalisering*: kennis op basis van standaard literatuur voor een specifiek vakgebied, alsmede actuele kennis van ontwikkelingen in het daaraan gerelateerde beroepenveld
- *Toepassing in de beroepspraktijk*: de toepassing van relevante inzichten, theorieën, concepten binnen vraagstukken uit de beroepspraktijk.

Het kennisniveau blijkt uit de hieronder geformuleerde indicatoren. De indicatoren van de Bachelor wijzen naar specifieke vakliteratuur en onderzoeksresultaten. Voor de Ad ligt het accent op de standaardliteratuur en op de relatie met de beroepspraktijk.

Indicatoren Kennisniveau Ad

- Kennis van theorie op basis van standaardliteratuur
- Goede weergave van relevante theorie, correcte bronvermelding
- Correcte toepassing van theorie
- Actuele kennis van ontwikkelingen in de beroepspraktijk

Het tweede deelgebied is het **methodisch werken**. Het verschil met de mbo student is dat de Associate degree-student de methoden flexibel kan toepassen als de context verandert. Wanneer de situatie waarin de student werkt verandert, weet de Ad'er de aangeleerde methode licht aan te passen, zodat het gewenste resultaat bereikt kan worden. Een Bachelorstudent daarentegen

doorziet makkelijker de principes die onder de procedures liggen, en weet deze in een veranderende omgeving aan te passen.

Voor de Bachelor wordt bij de descriptor methodisch werken vaak verwezen naar de methoden van onderzoek. Dat is voor een Ad niet aan de orde. Wel wordt van de Ad'er een *onderzoekende houding* verwacht: een kritische en reflectieve benadering van de context. Ook kan een Ad'er functioneren in de uitvoering van door anderen opgezet onderzoek. Bijvoorbeeld: een pedagogisch-educatief medewerker (Ad) op een kinderdagverblijf moet in staat zijn binnen een onderzoeksopzet goede observaties uit te voeren.

Waar de Bachelor zich baseert op inzichten die wetenschappelijk en/of in de praktijk van het vakgebied gevalideerd zijn, zal de Ad'er bij de aanpak van vraagstukken vooral gebruik maken van standaardmethoden en protocollen.

Descriptor Methodisch werken Ad

- Werkt volgens standaard methoden die beschreven zijn voor het vakgebied en/of het beroepenveld, weet die flexibel toe te passen.
- Heeft een onderzoekende houding, kan desgewenst participeren in de uitvoering van onderzoek.

Indicatoren Methodisch werken Ad

- **Probleem:** Op basis van een praktijkprobleem in een gegeven context worden doelen en vragen geformuleerd. Doelstelling en vraagstelling zijn zo geformuleerd zodat achteraf is vast te stellen of het doel bereikt is en de vraag is beantwoord.
- **Aanpak:** Maakt een gemotiveerde keuze voor een standaardmethode en maakt die passend op de context.
- **Uitvoering:** Planmatige, gestructureerde aanpak. Voert de gekozen methode correct uit.
- **Resultaat:** Lost het probleem op, beantwoordt de vraagstelling. Kan oplossingen uitwerken, consequenties en haalbaarheid nagaan (bijv. gevolgen voor het werk, kosten).

Professioneel handelen is het derde deelgebied. Een student kan als beginnend beroepsbeoefenaar in de beroepsrol functioneren. De student weet wat er van hem verwacht wordt en kan hiernaar handelen. Het verschil tussen mbo, Ad en Bachelor uit zich in de mate waarin de student dit zelfstandig kan. De Ad'er werkt zelfstandig, maar onder begeleiding en kan mede verantwoordelijk zijn voor het werk van anderen.

Descriptor Professioneel handelen Ad

- Kan in een beroepsomgeving functioneren als beginnend beroepsbeoefenaar.

Indicatoren Professioneel handelen Ad

- **Zelfstandigheid:** voert onder begeleiding zelfstandig werk uit, neemt daarvoor de verantwoordelijkheid. Draagt gedeelde verantwoordelijkheid voor het werk van anderen.
- **Samenwerken:** functioneert adequaat en collegiaal binnen een arbeidsorganisatie. Verbindt operatie en strategie.
- **Reflectie:** denkt kritisch na over de eigen werkwijze en de gevolgen daarvan en stuurt op grond daarvan het handelen bij.

Communicatie is het laatste deelgebied. Een Ad'er kan een boodschap doelgericht en passend bij de context overbrengen. De Ad'er communiceert vanuit de eigen context, met collega's en leidinggevenden, maar ook met direct betrokken externen (klanten, ouders, ...). De Bachelor kan communiceren met een bredere doelgroep, van buiten de organisatie, ook van niet-specialisten.

Descriptor Communicatie Ad

- Communiceert doelgericht binnen de eigen werkomgeving en met direct betrokkenen (bijv. ouders, klanten), op basis van in de context en beroepspraktijk geldende conventies.

Indicatoren Communicatie Ad

- Doelgericht: brengt de boodschap concreet, helder en passend bij de context over.
- Navolgbaar: geeft zoveel detail dat de kwaliteit van de verschillende onderdelen verifieerbaar is.
- Schriftelijke communicatie: tekst, verzorging en presentatie zijn adequaat.
- Mondelinge communicatie: doel(groep)gericht en kwalitatief in orde, is in staat tot adequate beantwoording van vragen.

Hieronder staan de descriptoren en indicatoren per deelgebied. Daarbij wordt globaal aangegeven hoe zich dit verhoudt tot het Bachelorniveau¹⁴.

Deelgebieden	Descriptoren en Indicatoren Ad	Vergelijking met het Bachelorniveau
Kennisniveau	<p><i>Descriptoren Kennisniveau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Gerichte professionalisering</i>: kennis op basis van standaard literatuur voor een specifiek vakgebied, alsmede actuele kennis van ontwikkelingen in het beroepenveld. • <i>Toepassing in de beroepspraktijk</i>: de toepassing van relevante inzichten, theorieën, concepten binnen vraagstukken uit de beroepspraktijk. <p><i>Indicatoren Kennisniveau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kennis van theorie op basis van standaard literatuur • Goede weergave van relevante theorie, correcte bronvermelding • Correcte toepassing van theorie • Actuele kennis van ontwikkelingen in de beroepspraktijk. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bij de Bachelor is sprake van een 'brede professionalisering'. De Bachelor beschikt over meer conceptuele kennis, zowel breder als meer specialistisch en kan gebruik maken van wetenschappelijke publicaties en onderzoeksresultaten. • De Bachelor is meer internationaal gericht.
Methodisch werken	<p><i>Descriptor Methodisch werken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Werkt volgens standaard methoden die beschreven zijn voor het vakgebied en/of het beroepenveld, weet die flexibel toe te passen als de situatie dat vereist. • Heeft een onderzoekende houding, kan desgewenst participeren in de uitvoering van onderzoek. 	<ul style="list-style-type: none"> • De Bachelor werkt volgens methoden die gevalideerd zijn in de wetenschap en/of in het beroepenveld. • De Bachelor heeft een bredere blik op de

¹⁴ In bijlage B is een gedetailleerde vergelijking opgenomen.

	<p><i>Indicatoren Methodisch werken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Probleem</i>: op basis van een praktijkprobleem in een gegeven context formuleert hij doelen en vragen. Doelstelling en vraagstelling zijn zo geformuleerd zodat achteraf is vast te stellen of het doel bereikt is en de vraag is beantwoord; • <i>Aanpak</i>: maakt een gemotiveerde keuze voor een standaard methode en maakt deze passend op de context. • <i>Uitvoering</i>: planmatige, gestructureerde aanpak. Voert de gekozen methode correct uit; • <i>Resultaat</i>: lost het probleem op, beantwoordt de vraagstelling. Kan oplossingen uitwerken, consequenties en haalbaarheid nagaan (bijv. gevolgen voor het werk, kosten). 	<p>relevante context, waarbij ook maatschappelijke en ethische aspecten worden meegenomen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De Bachelor kijkt kritisch naar bestaande methoden en kan een bijdrage leveren aan ontwikkeling van de beroepspraktijk. • De analyse is meer diepgaand en gerelateerd aan wetenschappelijke inzichten. • De Bachelor kan meer onafhankelijk denken en heeft een meer innovatief resultaat.
Professioneel handelen	<p><i>Descriptor Professioneel handelen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan in een beroepsomgeving functioneren als beginnend beroepsbeoefenaar. <p><i>Indicatoren Professioneel handelen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Zelfstandigheid</i>: voert onder begeleiding zelfstandig werk uit, neemt daarvoor de verantwoordelijkheid voor het werk van anderen. • <i>Samenwerken</i>: functioneert adequaat en collegiaal binnen een arbeidsorganisatie. Verbindt operatie en strategie. • <i>Reflectie</i>: denkt kritisch na over de eigen werkwijze en de gevolgen daarvan en stuurt op grond daarvan het handelen bij. Is zich bewust van de voortgaande ontwikkeling in beroep. 	<ul style="list-style-type: none"> • De Bachelor kan zelfstandig werken in complexere situaties en heeft meer verantwoordelijkheid voor het werk van anderen en processen. • De reflectie betreft ook de beroepspraktijk en de grenzen van het beroep.
Communicatie	<p><i>Descriptor Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Communiqueert doelgericht binnen de eigen werkomgeving en met direct betrokkenen (bijv. ouders, klanten), op basis van in de context en beroepspraktijk geldende conventies. <p><i>Indicatoren Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Doelgericht</i>: brengt de boodschap concreet helder en passend bij de context over; • <i>Navolgbaar</i>: geeft zoveel detail dat de kwaliteit van de verschillende onderdelen verifieerbaar is; • <i>Schriftelijke communicatie</i>: tekst, verzorging en presentatie zijn adequaat; • <i>Mondelinge communicatie</i>: doel(groep)gericht en kwalitatief in orde, is in staat tot adequate beantwoording van vragen. 	<ul style="list-style-type: none"> • De communicatie is gericht op een bredere doelgroep, met specialisten en niet-specialisten, ook extern, waarbij het belang van de organisatie in het geding kan zijn. • De Bachelor kan communiceren volgens geldende wetenschappelijke standaarden (bijvoorbeeld bij onderzoeksgelateerde artikelen).

6 Onderzoekende houding

De competentie 'onderzoek' wordt steeds prominenter in de hbo-Bacheloropleidingen. Hierdoor stellen opleidingen zich de vraag hoe het Ad-niveau zich hiertoe verhoudt. Vanuit het beeld van de Ad-student en de uitwerking van gerealiseerd niveau kan het volgende antwoord worden gegeven:

'Het Associate degree-niveau is een niveau dat de brug is van doen en uitvoeren, naar overzicht houden en een visie en richting van een organisatie vertalen naar handelen. Om eerst te denken en daarna pas te handelen, is een kritische, onderzoekende houding nodig. Een Ad'er is nieuwsgierig van aard en onderzoekt een vraagstelling voordat hij met een oplossing komt.'

Een Associate degree-student heeft een onderzoekende houding, waarmee hij de beroepspraktijk benadert. Hij voert niet alleen standaardprocedures uit, maar kan ook kritisch kijken naar deze procedures en zijn eigen handelen. Op basis van bestaand onderzoek kan de student aangepaste procedures en oplossingen implementeren. Ook kan de Ad'er participeren in onderzoek.

De Ad'er is dus niet als zelfstandig onderzoeker getypeerd. Bij sommige opleidingen kan dit echter wel aan de orde zijn. Het werk van een laborant is bijvoorbeeld te benoemen als onderzoek. Dat is evenwel in een sterk geprotocolleerde omgeving. Een ander voorbeeld is een Ad'er Ondernemen, die een marktonderzoek kan uitvoeren.

De Ad'er moet wel in staat zijn te participeren in onderzoek dat in de eigen werkomgeving wordt uitgevoerd. Daarom zijn elementaire onderzoeksvaardigheden gewenst.

Het verschil tussen mbo-4-, Ad- en Bachelorniveau ligt in de wijze waarop naar een probleem wordt gekeken en hoe met de oplossing wordt omgegaan. Een mbo'er merkt het probleem op en heeft de signaalfunctie in de organisatie. Een Ad'er kan na een analyse het probleem omzetten naar een vraag. Een Bachelor kan deze vraag formuleren naar een hypothese en vervolgens deze vraag aan een breed onderzoek onderwerpen, als een professional die vanuit een brede kennis van concepten en inzichten een praktijkprobleem tegemoet kan treden. Een mbo'er kan de oplossing toepassen in de dagelijkse werkzaamheden. De Ad'er heeft vervolgens een breder overzicht en implementeert de oplossing in de operationele organisatie. De Bachelor kan de oplossingsstrategie formuleren.

In onderstaand overzicht is dit verschil weergegeven. Het is een oplopende trap waarbij de Bachelor ook de handelingen uit mbo en Ad-niveau machtig is.

Mbo-4	Ad	Bachelor
problemen <i>signaleren</i>	de vraag <i>formuleren</i> ¹⁵	de vraag <i>onderzoeken</i>
de aangedragen oplossing <i>toepassen</i>	de oplossing <i>implementeren</i>	de <i>oplossingsstrategie</i> formuleren

¹⁵ Op operationeel en/of tactisch niveau, zie H3

7 Afsluitende onderwijseenheid

Het deelgebied methodisch werken is het gebied waar de onderzoekende houding en oordeelsvorming in terug komen. In de Bachelor is het steeds meer gebruikelijk dat een student een onderzoek opzet en zijn werkwijze en resultaten weergeeft in een rapport of een ander eindproduct.

Voor de Ad hoeft een dergelijk rapport of eindproduct niet altijd de toetsvorm te zijn in de afstudeerfase. Aangezien de beroepspraktijk bij een Ad een belangrijk aspect is bij de vormgeving en invulling van het onderliggende programma, zijn er andere toetsvormen mogelijk.

Een voorbeeld daarvan is een proeve van bekwaamheid binnen een door het werkveld aange-reikte en door de opleiding als adequaat beoordeelde werksituatie, met de vereiste breedheid ten aanzien van de competenties als beginnend beroepsbeoefenaar op het Ad-niveau. Deze toetsvorm kan aantonen dat de student methodisch werkt en met een onderzoekende houding te werk gaat.

Een kenmerk van een Ad'er is immers dat hij niet slechts regels opvolgt en procedures uitvoert, maar tevens de principes kent en de procedures ook in veranderende contexten flexibel kan toepassen. Een onderzoekende houding en oordeelsvorming zijn hierbij de competenties die de student daarbij dient in te zetten.

Bijlage A: Deelnemers

De Ad-Themagroep Kwaliteitszorg van het Landelijk Netwerk Ad kent experts van de volgende hogescholen, mbo-instellingen en organisaties:

- CAH Vilentum
- Christelijke Hogeschool Windesheim
- ECABO
- EXPHO
- Fontys Hogeschool
- Hogeschool van Amsterdam
- Hogeschool Arnhem Nijmegen
- Hogeschool Rotterdam
- Hogeschool Utrecht
- LEIDO
- NHTV
- Optimal Synergy
- ROC van Twente
- Saxion Hogescholen
- Stenden Hogeschool.

Bijlage B: Beoordelingskaders hbo Associate Degree en Bachelor

Deelgebieden	Descriptor en Indicatoren Ad	Descriptor en Indicatoren Ba
Kennisniveau	<p><i>Descriptor Kennisniveau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Gerichte professionalisering:</i> kennis op basis van standaard literatuur voor een specifiek vakgebied, alsmede actuele kennis van ontwikkelingen in het beroepenveld. • <i>Toepassing in de beroepspraktijk:</i> de toepassing van relevante inzichten, theorieën, concepten binnen vraagstukken uit de beroepspraktijk. 	<p><i>Descriptor Kennisniveau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Brede professionalisering:</i> actuele kennis die aansluit bij recente (wetenschappelijke) kennis, inzichten, concepten en onderzoeksresultaten, alsmede aan de in het beroepsprofiel geschetste (internationale) ontwikkelingen in het beroepenveld. • <i>(Wetenschappelijke) toepassing:</i> de toepassing van beschikbare relevante (wetenschappelijke) inzichten, theorieën, concepten en onderzoeksresultaten.
	<p><i>Indicatoren Kennisniveau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kennis van theorie op basis van standaard literatuur • Goede weergave van relevante theorie, correcte bronvermelding • Correcte toepassing van theorie • Actuele kennis van ontwikkelingen in de beroepspraktijk. 	<p><i>Indicatoren Kennisniveau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kennis van theorie op basis van standaard vakliteratuur en relevante onderzoeksresultaten. • Verantwoorde literatuurselectie, goede weergave van relevante theorie, correcte bronvermelding. • Correcte toepassing van theorie. • Actuele kennis van ontwikkelingen in het beroepenveld.
Methodisch werken	<p><i>Descriptor Methodisch werken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Werkt volgens standaard methoden die beschreven zijn voor het vakgebied en/of het beroepenveld, weet die flexibel toe te passen als de situatie dat vereist. • Heeft een onderzoekende houding, kan desgewenst participeren in de uitvoering van onderzoek. 	<p><i>Descriptor Methodisch werken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Werkt volgens methoden die gevalideerd zijn in de wetenschap en/of in het beroepenveld.
	<p><i>Indicatoren Methodisch werken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Probleem:</i> op basis van een praktijkprobleem in een gegeven context formuleert hij doelen en vragen. Doelstelling en vraagstelling zijn zo geformuleerd zodat achteraf is vast te stellen of het doel bereikt is en de vraag is beantwoord. • <i>Aanpak:</i> maakt een gemotiveerde keuze voor een standaard-methode en maakt deze passend op de context. • <i>Uitvoering:</i> planmatige, gestructureerde aanpak. Voert de gekozen methode correct uit. 	<p><i>Indicatoren Methodisch werken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Context:</i> schetst de relevante context en geeft aan hoe de opdracht daarin past. De vraagstelling komt voort uit de beroepspraktijk. • <i>Probleemstelling:</i> heldere analyse van het probleem in relatie met de context, maar met een goede afbakening. Doelstelling en vraagstelling zijn zodanig geformuleerd dat achteraf is vast te stellen of het doel bereikt is en de vraag is beantwoord. • <i>Keuze methode:</i> maakt een gemotiveerde keuze voor een methode. • <i>Uitvoering methode:</i> planmatige aanpak, onafhankelijk denken, ideeën kun-

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Resultaat:</i> lost het probleem op, beantwoordt de vraagstelling. Kan oplossingen uitwerken, consequenties en haalbaarheid nagaan (bijv. gevolgen voor het werk, kosten). 	<p>nen genereren. Voert de gekozen methode correct uit.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Resultaat:</i> lost het probleem op, beantwoordt de vraagstelling. Kan oplossingen uitwerken en afwegen, consequenties en haalbaarheid nagaan (bijv. maatschappelijke gevolgen, kosten).
Professioneel handelen	<p><i>Descriptor Professioneel handelen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan in een beroepsomgeving functioneren als beginnend beroepsbeoefenaar. 	<p><i>Descriptor Professioneel handelen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan in een beroepsomgeving functioneren als beginnend beroepsbeoefenaar.
	<p><i>Indicatoren Professioneel handelen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Zelfstandigheid:</i> voert onder begeleiding zelfstandig werk uit, neemt daarvoor de verantwoordelijkheid. Draagt gedeelde verantwoordelijkheid voor het werk van anderen. • <i>Samenwerken:</i> functioneert adequaat en collegiaal binnen een arbeidsorganisatie. Verbindt operatie en strategie. • <i>Reflectie:</i> denkt kritisch na over de eigen werkwijze en de gevolgen daarvan en stuurt op grond daarvan het handelen bij. Is zich bewust van de voortgaande ontwikkeling in beroep. 	<p><i>Indicatoren Professioneel handelen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Zelfstandigheid:</i> voert onder begeleiding zelfstandig werk uit, neemt daarvoor de verantwoordelijkheid. Draagt gedeelde verantwoordelijkheid voor het werk van anderen. • <i>Samenwerken:</i> functioneert adequaat en collegiaal binnen een arbeidsorganisatie. • <i>Reflectie:</i> denkt kritisch na over zowel de aanwezige context als over de eigen werkwijze en de gevolgen daarvan.
Communicatie	<p><i>Descriptor Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Communiqueert doelgericht binnen de eigen werkomgeving en met direct betrokkenen (bijv. ouders, klanten), op basis van in de context en beroepspraktijk geldende conventies. 	<p><i>Descriptor Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Communiqueert doelgericht en doelgroepgericht, op basis van in de context en beroepspraktijk geldende conventies.
	<p><i>Indicatoren Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Doelgericht:</i> brengt de boodschap concreet helder en passend bij de context over. • <i>Navolgbaar:</i> geeft zoveel detail dat de kwaliteit van de verschillende onderdelen verifieerbaar is. • <i>Schriftelijke communicatie:</i> tekst, verzorging en presentatie zijn adequaat. • <i>Mondelinge communicatie:</i> doel-(groep)gericht en kwalitatief in orde, is in staat tot adequate beantwoording van vragen. 	<p><i>Indicatoren Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Doelgericht:</i> brengt helder over hoe vanuit de probleemstelling met behulp van theorie en methode een resultaat is bereikt dat aansluit op de probleemstelling. • <i>Controleerbaar:</i> geeft zoveel detail dat de kwaliteit en herkomst van de verschillende onderdelen verifieerbaar is; • <i>Schriftelijke communicatie:</i> tekst, verzorging en presentatie zijn adequaat; • <i>Mondelinge communicatie:</i> doel-(groep)gericht en kwalitatief in orde, is in staat tot adequate beantwoording van vragen, laat inzicht en overzicht zien.